

tigduizend¹ – het is niet onwaarschijnlijk dat er in het westen des lands in totaal omstreeks tweehonderdduizend personen zijn geweest die aan de hongerziekte hebben geleden, oftewel misschien één op de vijftien stedelingen. In die schattingen zijn diegenen die aan de hongerziekte zijn overleden, niet meegeteld.

Aan velen die *dreigden* te overlijden, werd hulp geboden, maar de mogelijkheden daartoe waren beperkt. In januari '45 bepaalde dr. Banning dat allen die hongeroedeem vertoonden of wier lichaamsgewicht 30% of meer beneden het normale was gedaald, voortaan per week 3½ liter tapmelk en 3 000 gram brood extra zouden ontvangen; dit bracht de verbrandingswaarde van hun dagelijks rantsoen van 540 op ruim 1 550 calorieën; in maart '45 vloeiende een overeenkomstige verhoging voort uit iets andere extra-rantsoenen: 800 gram brood, 2 000 gram aardappelen en 500 gram peulvruchten per week. Die extra-rantsoenen waren evenwel niet altijd te krijgen en daarom was van groot belang dat in februari het door de kerken gemeenschappelijk georganiseerde hulpwerk van de Interkerkelijke Bureaus (hierover later in dit hoofdstuk meer) goed op gang gekomen was met als belangrijkste gevolg dat hongerpatiënten een dagelijkse warme maaltijd kregen van soep, pap of stampot met een verbrandingswaarde van bijna 500 calorieën. Mede doordat in die tijd de eerste hulpzendingen uit het buitenland arriveerden (wij komen er in hoofdstuk 14 op terug), was de voedselsituatie in maart iets minder slecht dan in januari en februari. 'Dat het aantal sterfgevallen zo groot was en de toestand bij de bevrijding nog verre van rooskleurig, was', aldus dr. C. L. de Jongh, 'voornamelijk hieraan te wijten dat velen, vooral oudere patiënten, geen medische hulp konden inroepen of dit eerst laat deden. Bovendien moeten er vele mensen overleden zijn aan verwickelingen die bij de ondervoeding ontstonden, met name diarrhee en ernstige infecties van de huid' (de z.g. flegmonen die zich ontwikkelden in door oedeem aangetaste weefsels).²

Er was intussen door de gemeentelijke geneeskundige diensten veel gedaan. In vrijwel alle steden van enige omvang hadden zij aparte poliklinieken georganiseerd om de hongerpatiënten te onderzoeken en hun advies te geven (ook om te beoordelen of die patiënten voor de genoemde extra-rantsoenen en voor hulp door een Interkerkelijk Bureau in aanmerking kwamen). 'Men bedenke', schrijft Bok over die ene

¹ Gemeente 's-Gravenhage: *Verslag van de toestand, 1945*, p. 1. ² *Medische ervaringen in Nederland tijdens de bezetting 1940-1945*, p. 241-42.